

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Таранцової Тетяни Олександрівни «**ДІЯЛЬНІСТЬ КИЇВСЬКОГО АГРОНОМІЧНОГО ТОВАРИСТВА (1909–1918 РОКИ) У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ДОСЛІДНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ**», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук зі спеціальності 07. 00. 07 – Історія науки й техніки

Актуальність теми дисертаційного дослідження та її зв'язок із науковими програмами

Наукові товариства дослідників природи об'єднували зусилля фахівців агрономічної галузі дослідження. Їх діяльність поширювалася на певний регіон, державу, мовний чи культурний простір і мала інтернаціональний характер. Науково-організаційна діяльність товариств цього періоду полягала в організації навчально-освітніх курсів, бібліотек, лабораторій, експедицій, агробіологічних станцій тощо, які іноді набували статусу державних. Це сприяло саморозвитку мережі наукових, освітніх та науково-практичних закладів. Наукові товариства стали центрами, де закладалися організаційні принципи майбутньої академічної науки та її прогресивного розвитку. У наш час спостерігається тенденція до відновлення діяльності товариств, тому аналіз їх діяльності на початку ХХ ст. має неабияке значення.

Дисертаційне дослідження Таранцової Т. О. актуальне, воно має важливе наукове і практичне значення і відповідає профілю спеціалізованої вченої ради

Науковий пошук здійснено згідно загального напрямку досліджень Інституту історії аграрної науки, освіти і техніки Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН. Він є складовою наукової теми «Методологічні та організаційні засади управління системою інноваційно-інвестиційного розвитку аграрної науки: історико-концептуальний аспект» (номер державної реєстрації 0116U002103).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та їх достовірність

Базуючись на змістовній, багатоаспектній фактологічній основі, дослідження дає змогу доповнити прогалини в історії діяльності Київського агрономічного товариства (1909-1918 рр.) та розвитку сільськогосподарської дослідної справи, сприяє об'єктивному переосмисленню та узагальненню цінного досвіду для історії науки та агрономії.

Основні наукові положення дисертації обґрунтовані й відображені в висновках. Зокрема зазначено, що працях дореволюційного періоду були лише констатуючі згадки про Товариство без будь-якої аналітики, а в

радянські часи агрономічні об'єднання предметом історичних розвідок взагалі не були. Київське агрономічне товариство – перше фахове сільськогосподарське об'єднання в Російській імперії (с.181). Його основними організаційними формами діяльності були: лекції та курси для населення і власників сільськогосподарських угідь, видавнича справа, відкриття бібліотек, 9-и комісій, лабораторій, спорядження експедиційних групи для вивчення природних умов та способів ведення сільського господарства в різних районах Південно-Західного краю. Виокремлено ключові напрями роботи Товариства – теоретичне вивчення способів ведення господарства в поміщицькому і великому селянському землеволодіннях, дослідження впливу природно-кліматичних умов та способів обробітку, удобрення землі, пошук оптимальних, економічно стабільних і раціональних форм господарювання з урахуванням особливостей регіону, викладацька робота тощо (с. 182 – 183).

Загалом наукові положення дисертаційного дослідження, висновки достатньо обґрунтовані, вірогідні і відповідають поставленим завданням. Робота характеризується широкою фактологічною та ґрунтовною джерельною базою. Для цього автор проаналізував 186 джерел, наукових праць, періодичних видань тощо.

Наукова новизна одержаних результатів та повнота їх викладу в опублікованих працях

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше в українській історіографії всебічно досліджено створення, розвиток та діяльність Київського агрономічного товариства на українських теренах, простежено генезу наукової діяльності професійного товариства та його вплив на розвиток сільськогосподарської дослідної справи, висвітлено його напрями діяльності, уточнено доробок членів Товариства у вивченні краю та в популяризації сільськогосподарських знань.

За матеріалами дослідження опубліковано 11 одноосібних наукових праць, серед яких 5 статей у виданнях, визнаних МОН України фаховими, 1 – в іноземному виданні, 6 публікацій апробаційного характеру в збірках матеріалів наукових конференцій.

Оцінка змісту дисертаційної роботи, її завершеність

Зміст роботи відповідає темі дисертації. Дисертантом обґрунтовано актуальність, новизну і практичне значення роботи, чітко визначено його мету, завдання та методологічні основи. Автор кваліфіковано виклав й обґрунтував методи проведення науково-історичного аналізу. Структура дисертації зумовлена метою і завданнями дослідження. У її змісті вступ, 4-и розділи, висновки та список використаних джерел, який нараховує 186 найменувань. Загальний обсяг роботи складає 220 сторінок, основний текст роботи викладено на 165 сторінках.

У вступі розкрито актуальність дисертаційного дослідження, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, обґрунтовано мету та сформульовано завдання, визначено об'єкт і предмет, хронологічні та територіальні межі, розкрито методологічну основу дослідження, показано наукову новизну отриманих результатів та їх практичне значення, апробацію результатів дисертації, наявність публікацій за темою дослідження та структурою роботи. Опрацювавши достатню джерельну базу, дисертант чітко визначив науковий апарат дослідження. Відповідно до поставлених завдань, розкрив наукову новизну, окреслив практичне значення одержаних результатів.

У першому розділі здійснено історіографічний аналіз літератури, висвітлено джерельну базу і методологію дисертаційної роботи. Другий розділ «Створення Київського агрономічного товариства» присвячений висвітленню змін в соціально-економічному житті Російської імперії кінця XIX – першої чверті XX століття; основних віх розвитку сільськогосподарської галузі в Україні на початку XX ст., характеристики загальних тенденцій розвитку галузевої науки, ролі агрономічних творчих об'єднань в еволюції сільськогосподарської дослідної справи; соціально-культурних чинників формування галузевих творчих об'єднань; організаційної структури і напрямів діяльності Київського агрономічного товариства.

У третьому розділі «Науково-організаційна та громадська діяльність Київського агрономічного товариства» висвітлено основні напрями організаційної та науково-дослідної діяльності Товариства через роботу його комісій та окремих членів Київського агрономічного товариства, показано її значення для подальшого поступу сільського господарства й агрономічної науки.

Четвертий розділ «Популяризаційна діяльність Київського агрономічного товариства» присвячений аналізу основних методів просвітницької роботи з розповсюдження агрономічних знань серед населення, видавничій та бібліографічній діяльності Товариства.

Можна констатувати, що робота має характер завершеної праці з історії науки і техніки.

Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації, зауваження та дискусійні положення

Зміст автореферату повністю розкриває основні положення і результати дисертації, які достовірні, мають наукову новизну і відповідають вимогам ДАК Міністерства освіти і науки України.

Загалом на фоні позитивної оцінки дисертаційної роботи Т.О.Таранцової, повноти методологічної та теоретичної основи дослідження і

актуальності варто зазначати, що проаналізоване дисертаційне дослідження, містить деякі дискусійні положення та зауваження, які мають характер рекомендацій, а саме:

по-перше, об'єкт дисертаційного дослідження: *«Розвиток сільськогосподарської дослідної справи в Україні на початку ХХ ст.»* і предмет дослідження: *«Становлення та діяльність Київського агрономічного товариства в контексті розвитку сільськогосподарської дослідної справи на початку ХХ ст.»* (с. 21) сформульовано вірно. Водночас у змісті роботи відсутня **назва розділу** у якому розкрито історичні, економічні, політичні, соціальні передумови виникнення Товариства... Натомість у підрозділах 2.1 – 2.2 їх детально проаналізовано. Зокрема серед передумов виникнення Товариств... автор зазначив: зростаючу потребу у продовольстві та активізацію культурного і соціально-економічного життя (с. 64), аграрну реформу 1861 р. (с. 55), Указ Миколи II (1901 р.), що затвердив «Положення про сільськогосподарські дослідні установи» (с. 55), Столипінську аграрну реформу 1906 – 1911 рр. (с. 56), стрімкий розвиток природознавства (с. 56), існуючі дослідні поля (с. 59), тенденцію прискореного розвитку дослідництва в університетах (с. 65), перетворення латифундій на сільськогосподарські фабрики та впровадження сільськогосподарської техніки (с. 74), надмірно жорсткий управлінський контроль з боку держави, відокремленість наукових установ, слабка фінансова підтримка тощо. На наш погляд назва розділу 2: *«Розвиток сільськогосподарського дослідництва України та передумови виникнення аграрних товариств кінця ХІХ – початку ХХ ст.»* точніше відбивала б «Об'єкт дослідження» й фактичний матеріал дисертації і не звужувала б його лише до Київського агрономічного товариства. До того ж різні аспекти його діяльності проаналізовано в наступних розділах 3 – 4.

по-друге, у різних місцях дисертаційної роботи зазначено: «Київське агрономічне товариство (КАТ) – *перше* наукове об'єднання галузевих учених та освітян Російської імперії» (с. 20); «Київське агрономічне товариство *не було першим* галузевим об'єднанням Наддніпрянщини» (с. 57); «На терени України *першим* поширило свою діяльність Імперське товариство сільського господарства Південної Росії (Бесарабська, Єкатеринославська, Таврійська, Херсонська губернії), яке було засноване в 1828 р.» (с. 66); «Піонером в організації сільськогосподарських науково-дослідних закладів, створених за участю громадської ініціативи, було Полтавське товариство сільського господарства (1865 р.), найдавніше місцеве галузеве об'єднання, що діяло на українських землях, які входили до складу Російської імперії» (с. 66 – 67); «До числа перших вітчизняних галузевих дослідних установ, створених за активної участі сільськогосподарських товариств, варто віднести й Мережу дослідних полів Харківського товариства сільського господарства (1880 р.)» (с. 67); «Прогресивною стороною діяльності КАТ, яке зібрало у своєму складі найдосвідченіших вчених з усіх галузей природознавства, було ... переважно викладачі університетів, вчителі, викладачі гімназій, діячі народної освіти, краєзнавці-аматори...» (с. 67 – 68), «Київське товариство сільського

господарства та сільськогосподарської промисловості створено у 1876 р. ... Воно одним із *перших* серед подібних товариств у Південно-Західному регіоні організувало проведення сільськогосподарських курсів, відкриття яких відбулося 15 жовтня 1901 р. На курсах викладали хімію, фізику, ботаніку, зоологію, метеорологію, загальне і часткове землеробство, організацію господарств, тваринництво, сільськогосподарські машини і знаряддя, садівництво, прикладну ентомологію. Головне завдання курсів визначалося як надання теоретичного обґрунтування технічних прийомів сільського господарства. Передбачалося проводити практичні заняття з питань сільськогосподарського машинознавства на станції з випробування земле обробних машин і знарядь при Київському політехнічному інституті і т. д.» (с. 70).

У дискусії необхідно деталізувати методологічні підходи, принципи й пріоритети визначення рівня «наукової спеціалізації» та «першості» Товариств за:

- якісним складом галузевого наукового товариства – балансом між членами Товариства... науковцями-освітянами та членами Товариства...землевласниками, службовцями приватних маєтків, господарниками та ін. та демократичністю вступу (див. «Уставъ Кіевскаго агрономическаго общества» § 7. Членами-сотрудниками можуть быть лица, изъявившія желаніе содействовать целям Общества доставленіемъ сведеній, исполненіемъ порученій и проч. (с. 212)
- проголошеними статутними цілями;
- результатами діяльності;
- датою заснування чи ін.

по-третє, дисертаційна робота не позбавлена неточностей, стилістичних огріхів, росіянізмів, тощо, зокрема: немилозвучність терміну-аббревіатури *КАТ* (милозвучність – одна із вимог до наукового терміну), доцільно використати замість *КАТ* – *Товариство...*; некоректне використання активного і пасивного стану – «Його наукове забезпечення в різні роки розбудови держави здійснювалося залежно від соціально-політичного устрою країни» (с. 20), необхідно – *було здійснено*, «За часи незалежності пожвавилась зацікавленість до вивчення» (с. 20),... *пожвавитися* чи *сповільнитися* може процес, тому необхідно – «За часи незалежності зафіксовано пожвавлення вивчення..»; росіянізми та російськомовна стилістика – «На сьогодні спостерігається тенденція до відновлення діяльності товариств, які стояли у витоків сільськогосподарського дослідництва (с. 20)... від рос. *у истоков*, потрібно – На сьогодні спостерігається тенденція до відновлення діяльності товариств в, яких зародилося сільськогосподарське дослідництво; *протягом* (с. 68 та ін.) укр. *протяг*, а рос. *сквозняк*, необхідно – *упродовж*; «*по створенню*» (с. 81), необхідно «*зі створення*»; дублювання – «Головою правління товариства було обрано професора Київського політехнічного інституту К. Г. Шіндлера» (с. 81) та «Головою Правління із 17.02.1909 р. по 09.01.1911 р. був К.Г. Шіндлер» (с. 84); неточний підбір термінів – «серед цього переліку міститься «Агрономическое общество» (с. 73), необхідно

значилося; «статистика виробництва спирту в Київській губернії наступна» (с. 90), (*наступний* – «той, що слідує далі...») необхідно *«така»*, «Становлення й еволюційний поступ дослідної справи на українських землях нерозривно був пов'язаний із розвитком природознавчих знань (с. 90) , необхідно – *природничих знань*; речення без змісту – «Переважно всі товариство наприкінці календарного року у своїх звітах друкувало кількісний свій склад» (с. 73); використання публіцистичного стилю – «Агроном – це людина, яка може зробити власника господарства мільонером... або пустити його з торбою» (с. 141); збіднена стилістика – у трьох реченнях другого абзацу підряд вжито лексему *було* (с. 73) та ін. Певні огріхи було помічено на с. 65, 81, 98, 102, 112, 123 та ін.

по-четверте, автор дисертації не знайшов відомостей про ліквідацію Київського аграрного товариства чи його поглинення Київським товариством розповсюдження початкової, середньої і вищої освіти. Проте, знайдено документ «Розгром українських установ», де чітко зазначено, що «під час панування на Україні в листопаді-грудні 1918 р добровольців різних відтінків, які одначе всі зводилися на одному – ворожбі до всього українського, було погромлено декілька українських інституцій як в самому Києві, так і по-за його межами» (с. 83). Нажаль, архівних джерел щодо подальшої діяльності Товариства... за цей рік не знайдено (с. 84).

У подальшому студіюванні зазначеної проблеми необхідно продовжити пошук літературних джерел щодо: саморозпуску? закриття? розгрому? Київського аграрного товариства.

Однак, висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації Т.О.Таранцової. Здобувач продемонстрував творчий підхід у виборі методологічного інструментарію дослідження, застосуванні ключових положень сучасних фундаментальних теоретичних розробок про природу історичного пізнання, соціальні аспекти історії науки, її норми і цінності, етику вченого та його відповідальність перед суспільством, творчу наполегливість дослідника і наукову інтуїцію.

Загальний висновок про дисертаційну роботу, її відповідність встановленим вимогам Міністерства освіти і науки

Дисертація є самостійним і завершеним дослідженням актуальної теми, достовірність її положень та висновків підтверджена аналізом та використанням широкого кола документальних джерел. У рамках свого дослідження дисертант уперше у вітчизняній історії провів комплексний аналіз створення, розвитку й діяльності Київського агрономічного товариства, простежив генезу та напрями його наукової і просвітницької діяльності, вплив на розвиток сільськогосподарської дослідної справи та персоніфікував доробок членів Товариства на українських теренах.

Загальні висновки дисертації відповідають меті та науковим завданням, які визначені дослідником. Положення дисертації, її фактичний матеріал та висновки мають не лише теоретичне, а й практичне значення. За змістовим наповненням, структурою, новизною, важливістю і глибиною наукових розробок дисертаційна робота Таранцової Тетяни Олександрівни «Діяльність Київського агрономічного товариства (1909–1918 роки) у контексті розвитку сільськогосподарської дослідної справи в Україні», відповідає вимогам постанов Кабінету Міністрів України «Порядок присудження наукових ступенів» та «Порядок затвердження рішень про присвоєння вчених звань» № 656 від 19.08.2015, паспорту спеціальності – Історія науки й техніки, а її автор заслуговує присудження наукового ступеня кандидата історичних наук зі спеціальності 07.00.07. – історія науки й техніки.

Офіційний опонент:

доктор історичних наук, професор
кафедри біології з методикою навчання
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»,
Куйбіда Віктор Вітадійович

ПІДПИС *Куйбіда В.В.*
Засвідчую:
Нач. ВК *[Signature]*